

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ У ГАЛУЗЕВИХ СТАНДАРТАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Юрій Уваров,

кандидат технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Національного університету цивільного захисту України

Олег Стельмах,

кандидат технічних наук, доцент, начальник Науково-методичного центру навчальних закладів МНС України

Тетяна Чікаліна,

старший викладач-методист Науково-методичного центру навчальних закладів МНС України

Найближчим часом вища школа України повинна перейти на використання стандартів вищої освіти "третього покоління", в основу розроблення яких покладено компетентнісний підхід. В ідеалі планується привести освітні стандарти у відповідність до вимог ринку праці, а також гармонізувати їх із загальноєвропейськими стандартами в рамках положень Болонської декларації.

Макет стандартів вищої освіти "третього покоління" демонструє, що українська вища школа піде європейським шляхом: спеціалістів витіснять бакалаври й магістри, вимірювати досягнення студентів будуть у "кредитах", а оцінку знань замінять оцінкою компетенцій та визначенням рівня компетентності випускника в цілому.

У межах компетентнісного підходу стандарт закріплює дворівневу систему підготовки: поділ на чотирирічний бакалаврат і дворічну магістратуру. Бакалаврат і магістратура розглядаються як самостійні, повноцінні освітні рівні.

Іншими словами, студент зможе вийти з університету вже після одержання ступеня бакалавра, маючи статус людини з вищою освітою.

Система багаторівневої підготовки кадрів для вищих навчальних закладів України не нова. Вона використовувалася під час розроблення стандартів другого покоління, яким надано чинність в 2005-2007 роках. Зокрема у напрямках "Цивільний захист", "Пожежна безпека" та "Охорона праці" вже тоді були розроблені стандарти підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів, де враховані питання кредитно-модульної системи організації навчального процесу. З уведенням в 2006-2007 роках постановами Кабінету Міністрів України нового переліку напрямів (спеціальностей), за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (молодшого спеціаліста), постали завдання щодо розроблення галузевих стандартів вищої освіти нового покоління із застосуванням компетентнісного підходу.

Застосування компетентнісного підходу до створення галузевих стандартів вищої освіти ні в якому разі не замінює традиційної для вітчизняної освіти системи "знання – уміння – навички", а створює передумови для більшого та гнучкішого наближення результатів освіти до потреб та вимог ринку праці, подальшого розвитку освітніх технологій та системи освіти в цілому. При цьому на перше місце ставиться працевлаштування випускників вищих навчальних закладів як інтегрований результат процесу освіти та професійної підготовки, а не сам процес із його змістовими, часовими та організаційними ознаками [1].

Слід розрізняти два поняття: компетентність і компетенції. Компетентність розглядається як особистісна категорія, а компетенції є одиницями навчальної програми й утворюють елементи компетентності. Таким чином компетенція – це набір можливостей, здібностей, знань, умінь і навичок у певній галузі, а компетентність – рівень володіння цим потенціалом, характеристика особистості, що показує рівень володіння компетенціями.

Компетенції сьогодні використовуються для характеристики потенційних можливостей фахівця, щоб одержати роботу на ринку праці. **У сучасному світі**

вони включають "грамотний" рівень володіння мовою, комп'ютерну грамотність, володіння способами вирішення проблем, гнучке й інноваційне мислення, схильність і здатність до безперервного навчання.

Випускник повинен буде оволодіти не стільки сумою знань, скільки набором компетенцій – професійних умінь і навичок. Кожна компетенція випускника повинна забезпечуватися відповідною кількістю дисциплін і практик, що поєднані у відповідні модулі, а зміст модулів – повністю відповідати рівню набутих компетенцій.

В умовах відсутності в Україні відповідних стандартів професій в системі праці приступити до визначення компетенцій випускників за програмами підготовки бакалаврів (не кажучи про магістрів) вкрай складно. Науковцями з Міністерства освіти і науки України було розроблено комплекс нормативних документів щодо розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти з урахуванням вимог рекомендаційних документів Європейської Комісії стосовно структури кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти та **ключових компетентностей**, які розглядаються як необхідні для всіх у суспільстві, заснованому на знаннях [2].

Відмінність стандартів підготовки бакалаврів "третього покоління" від нині чинних полягає у новому змісті соціально-гуманітарної підготовки, що передбачає, зокрема, перехід на новий перелік навчальних дисциплін і створення умов для їх вибору студентами та врахування вимог ринку праці до випускника вищого навчального закладу, який має бути компетентним не лише у професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути компетентним при вирішенні будь-яких завдань (задач), які ставить перед ним життя.

Визначення професійної кваліфікації випускника вищого навчального закладу та типових задач його професійної діяльності на ринку праці є передумовою розроблення стандартів вищої освіти. Тому розроблення нового покоління галузевих стандартів вищої освіти можливе за наявності відповідної професійної назви роботи у Національному класифікаторі професій, за якою

визначається професійна кваліфікація випускника, та наявності кваліфікаційної характеристики професії працівника.

В Україні на сьогодні основними документами сфери праці, гармонізованими з Міжнародною Стандартною Класифікацією Занять (ISCO-88) та Міжнародною класифікацією занять для країн - членів ЄС (ISCO-88 (COM)), є Національний класифікатор України "Класифікація видів економічної діяльності" ДК 009: 2005, Національний класифікатор України "Класифікатор професій" ДК 003: 2005 і галузеві випуски "Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників". Зокрема в галузі знань "Цивільна безпека" одним з таких довідників є "Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України", затверджений наказом МНС від 01.12.2009 року за № 808. Вимоги цих документів (вимоги сфери праці) є основою системи стандартів вищої освіти України.

Взаємозв'язок освітніх стандартів із вимогами сфери праці стосовно професійної компетенції здійснюється через урахування освітньо-кваліфікаційною характеристикою бакалавра (магістра) норм кваліфікаційної характеристики певної первинної посади (професії).

Тому одним з перших кроків щодо розроблення нового покоління галузевих стандартів вищої освіти галузі знань "Цивільний захист" є формування компетенцій за програмами дисциплін та закріплення їх за кожним завданням чи обов'язком для виконання визначених функцій (робіт) певної професії.

Компетентнісний зміст стандарту

Для того щоб галузевий стандарт вищої освіти компетентнісного формату виконував функцію саме стандарту, а не угоди про наміри, вирішальним повинно бути формулювання і набір компетенцій.

Структура, зміст і визначення компетенцій розглядалися в публікаціях багатьох науковців, на роботах яких базується розробка компетентнісного формату стандартів третього покоління. Зроблено висновок, що основні вимоги до компетенцій полягають у наступному:

компетенції повинні формулюватися просто й однозначно розумітися всіма зацікавленими особами (студентами, викладачами, співробітниками органів управління й нагляду), а також роботодавцями;

компетенції повинні бути діагностичними, і для їхньої діагностики може використовуватися кваліметричний інструментарій (традиційний і/або знову розроблений набір вимірювальних засобів), що дозволяє ранжувати ступінь їхнього досягнення у вигляді бальної оцінки;

набір компетенцій повинен бути мінімізований за ознаками достатності досягнення інтегральної мети освіти й завдань професійної діяльності, визначених стандартом;

повинна забезпечуватися відсутність повторів основної частини компетенції у вигляді різних формулювань у різних компетентнісних групах;

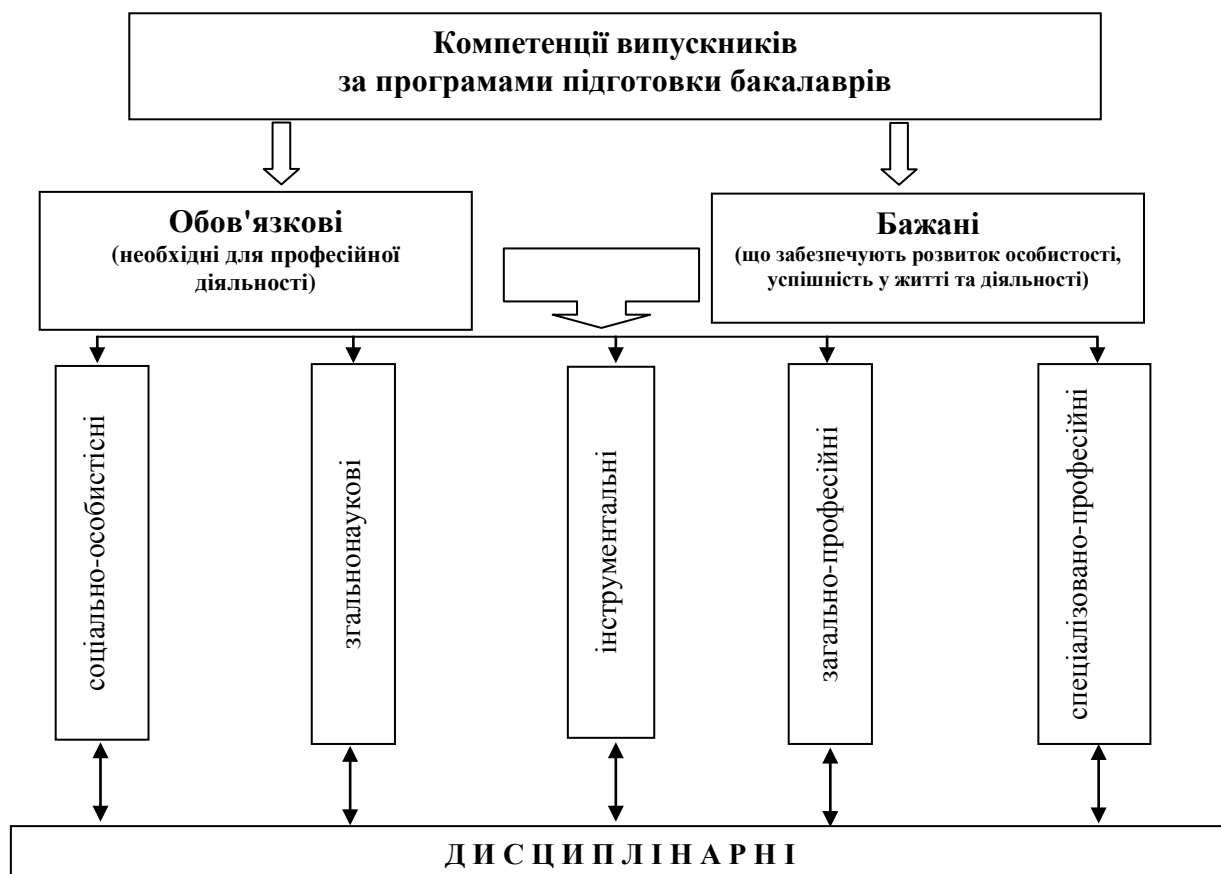
так само повинна забезпечуватися відсутність повторів формулювань компетенцій у стандартах різного рівня (бакалаврата, магістратури);

стиль і термінологія формулювань повинні бути однаковими для всіх стандартів (наприклад: "здатний, готовий, володіє" тощо);

необхідно дотримуватися угруповання компетенцій на наступні види: соціально-особистісні, загальнонаукові, інструментальні, професійні (підрозділяються на загальні та спеціалізовані);

варто підрозділяти компетенції на ті, які повинні бути сформовані у процесі навчання, і ті, на формування яких повинна бути зорієнтована вся система виховання й навчання людини [3].

Схема компетентнісного формату галузевого стандарту вищої освіти може бути представлена у такому вигляді:

Соціально-особистісні, загальнонаукові та інструментальні компетенції загалом визначені науковцями з освіти. До них відносяться:

компетенції соціально-особистісні:

- розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи (принципи біоетики);
- розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя;
- здатність до навчання впродовж життя;
- здатність до критики й самокритики;
- креативність, здатність до системного мислення;
- адаптивність і комунікабельність;
- наполегливість у досягненні мети;
- турбота про якість виконуваної роботи;
- толерантність;
- екологічна грамотність;

загальнонаукові компетенції:

- базові уявлення про основи філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки й права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності;

- базові знання фундаментальних розділів математики, в обсязі, необхідному для володіння математичним апаратом відповідної галузі знань, здатність використовувати математичні методи в обраній професії;

- базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; навички використання програмних засобів і навички роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси;

- базові знання фундаментальних наук, в обсязі, необхідному для освоєння загальнопрофесійних дисциплін;

- базові знання в галузі, необхідні для освоєння загальнопрофесійних дисциплін;

інструментальні компетенції:

- здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою;

- знання іншої мови (мов);

- навички роботи з комп'ютером;

- навички управління інформацією;

- дослідницькі навички.

Встановлення загально-професійних та спеціалізовано-професійних компетенцій для підготовки фахівців у галузі знань "Цивільна безпека" – прерогатива науково-методичних комісій з вищої освіти напрямів "Цивільний захист", "Пожежна безпека", "Охорона праці" та вищого навчального закладу, на базі якого створено робочі групи з розроблення складових нормативно та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою за відповідними напрямами підготовки. У галузі знань "Цивільна безпека"

базовим вищим навчальним закладом МОН визначено Національний університет цивільного захисту України.

Приділимо увагу спеціалізовано-професійним та дисциплінарним компетенціям.

Спеціалізовано - професійні компетенції

Спеціалізовано-професійні компетенції дозволяють ідентифікувати напрям підготовки за його спрямованістю й підсумковими результатами освоєння освітньої програми. Ці компетенції повинні деталізувати загально-професійні компетенції в галузі знань. Наприклад, така загальна професійна компетенція для галузі знань "Цивільна безпека" як "здатність оцінювати ризики й розробляти заходи для їхнього зниження" для напряму "Цивільний захист" може бути деталізована як "здатність прогнозувати ризики надзвичайних ситуацій і розробляти заходи щодо їхньої мінімізації", а для напряму "Охорона праці" – як "здатність оцінювати виробничий ризик й визначати технічні засоби захисту виробничого обладнання та працівників".

Дисциплінарні компетенції

"Дисциплінарні компетенції", тобто ті компетенції, на формування яких спрямоване вивчення тієї або іншої дисципліни освітньо-професійної програми. Ці компетенції, сформульовані, наприклад, у більш вузьких межах знань, умінь і навичок, дозволяють визначити внесок конкретної дисципліни у формування соціально-особистісних, загальнонаукових, інструментальних і професійних компетенцій, що дасть можливість ранжувати значущість кожної дисципліни освітньо-професійної програми й більш обґрунтовано підійти до визначення її трудомісткості в залікових одиницях. Нормативна (обов'язкова) номенклатура дисциплін освітньо-професійної програми регламентована стандартом, обмежена, тому формулювання дисциплінарних компетенцій у галузевому стандарті повинно відображати не тільки зміст, але й внесок дисципліни в підсумкові результати навчання.

Обов'язкові і бажані компетенції

Пропонується також увести градацію компетенцій стандарту на обов'язкові й бажані.

Обов'язкові компетенції – це такі компетенції, без володіння якими не можна вважати випускника підготовленим до професійної діяльності у вибраній предметній сфері. До них можна віднести більшість професійних і загальнонаукових компетенцій.

До бажаних компетенцій слід віднести компетенції, що мають соціальну значущість, сприяють розвитку особистості, підвищують її соціальну мобільність. На їх формування повинні бути спрямовані зміст освітньо-професійної програми та методологія освітнього процесу. Однак формування багатьох соціально-особистісних компетенцій є функція не тільки, а в багатьох випадках – не стільки вищої освіти, скільки завдання всієї системи виховання й навчання людини.

Досягнення ряду соціально-особистісних компетенцій визначається не тільки системою освіти, але й психологічними і соціонічними типами особистості. Для одних видів діяльності певна соціально-особистісна компетенція є обов'язковою, тому що її відсутність не забезпечує виконання професійних функцій, а для інших – бажаною, тому що сприяє успішній професійній діяльності й життю, але її відсутність не може означати неможливість досягнення позитивних ділових результатів. Наприклад, для таких предметних галузей, як психологія, менеджмент і до них подібних, компетенції комунікативності, толерантності є обов'язковими, а для багатьох предметних галузей, пов'язаних з точними науками – бажаними.

Тому під час розроблення стандартів залежно від освітнього напрямку підготовки буде доцільно формувати компетенції, виділивши в кожній їхній групі обов'язкові й бажані.

Підготовка бакалавра передбачає, насамперед, набуття соціально-особистісних, загальнонаукових і професійних компетенцій з орієнтацією на предметну галузь і професійний профіль. Тому наукова або практична профілізація навряд чи можлива.

Магістерська підготовка значно більше спеціалізована, орієнтована на освоєння конкретних магістерських освітніх програм, які можуть мати дослідницький (орієнтація на роботу в науково-дослідних організаціях, освітніх структурах і продовження навчання в аспірантурі) і професійний (орієнтація на практичну діяльність у проектних, технологічних, виробничих, управлінських організаціях) характер. Тому доцільно зберегти поняття академічного магістра (присвоєння ступеня) і професійного магістра (присвоєння кваліфікації) з деталізацією відповідних освітніх програм і складу компетенцій у межах одного стандарту.

Висновки

Стандарти третього покоління компетентнісного формату у напрямках "Цивільний захист", "Пожежна безпека" та "Охорона праці" повинні впроваджуватися у практику з 2010 року. Ці стандарти орієнтовані на реалізацію нової освітньої парадигми, що передбачає розвиток творчого потенціалу особистості, професійних якостей, здатностей адаптуватися у світі на ринку праці, що швидко змінюється. Вони покликані гармонізувати український і європейський ринок освітніх послуг при одночасному збереженні всіх безперечних досягнень вітчизняної вищої школи.

Успіх цього починання, як очевидно, залежить від якості стандартів, де повинні бути взаємопов'язані вимоги державного нормативного регулювання, що дозволяє зберегти єдність освітнього простору, і принципи академічної свободи й автономії вузів, що реалізують стандарти. Часу залишилося мало, але цілком достатньо, щоб розробити дійсно змістовні стандарти, що відповідають сучасним і перспективним вимогам розвитку економіки й суспільства. Сподіваємося, що думки, викладені у статті, послужать успішному вирішенню цього завдання робочим групам МОН з розробки стандартів вищої освіти у різних галузях знань.

Література

1. Присенко М.О. Проблеми становлення та розвитку стандартизації вищої освіти в Україні. Проблеми освіти: Наук. зб. /Кол. авт. – К.: Інститут

інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2007. – Вип.54. Спецвипуск 1 – 103 с.

2. Комплекс нормативних документів щодо розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти, лист Міністерства освіти і науки України від 31.07.2008 р. № 1/9-484.

3. Стандарты высшего профессионального образования компетентностного формата: вопросы структуры и содержания. Сайт: http://mhts.ru-science-Devisilov-Standarty_kompetentnostnogo_formata.